

Aby mowa ojców nie poszła w zapomnienie

Projekt pozwolił nie tylko zebrać materiał dźwiękowy pomocny przy działaniach rewitalizacyjnych, lecz także dokładnie określić stan zachowania języka karańskiego na dzień dzisiejszy.

Z problemem spadku liczby Karaimów władających językiem przodków nasza społeczność boryka się od dziesięcioleci, ba, wręcz od wieków – niektóre teksty sygnalizujące ten problem powstały już ponad sto lat temu. Główny powód tej sytuacji to rozproszenie (wskutek wojen światowych i wymuszonych nimi migracji) naszej społeczności, zawsze mało licznej, lecz żyjącej niegdyś w zwartych skupiskach. To ono najbardziej przyspieszyło językową asymilację Karaimów.

Jeszcze przed II wojną światową podejmowane były działania mające na celu poprawę stopnia znajomości rodzimego języka. Dziś takie zadanie spełniają m.in. zajęcia językowe dla wszystkich grup wiekowych organizowane corocznie podczas Letniej Szkoły w Trokach.

Pozwalają one młodszym pokoleniom zetknąć się z językiem, jednak liczba osób posiadających naturalną, wyniesioną z domu znajomość karańskiego systematycznie spada. Pojawia się zatem pilna potrzeba zarejestrowania wypowiedzi osób wciąż posiadających pełną kompetencję w tym zakresie. O ile bowiem teksty pisane są relatywnie trwałe i – przy odpowiednim przechowywaniu – mogą być przekazywane z pokolenia na pokolenie, to brzmienie języka, jego melodykę, akcent, artykulację itp. można utrwalić tylko teraz, rejestrując ostatnich naturalnych użytkowników.

Dziś wśród Karaimów mieszkających w Polsce jedynie kilka osób należących do najstarszego pokolenia, urodzonego jeszcze w Trokach, jest w stanie posługiwać się mową przodków. Inaczej rzecz się ma na Litwie, gdzie w relatywnie zwartym skupisku żyją jeszcze ludzie używający karańskiego na co dzień. Z żalem jednak należy odnotować, że i tam jest ich coraz mniej. Ten stan rzeczy sprawia, że jak najszybciej należało rozpocząć dokumentowanie i rejestrowanie żywego języka karańskiego. Miarą tej konieczności jest wpisanie naszego języka do Czerwonej Księgi UNESCO, jako „krytycznie zagrożonego wymarciem”.

W bieżącym roku Fundacja Karańskie Dziedzictwo na podstawie umowy nr 394/WMNiE/2018 z Departamentem Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji realizowała zadanie pod nazwą „Sporządzenie dokumentacji dźwiękowej ostatnich użytkowników mówionego języka karańskiego”. Projekt ten zakładał przeprowadzenie wywiadów i rejestrowanie żywej mowy wśród jej nosicieli na Litwie. Osoby, z którymi przeprowadzono rozmowy i dokonano nagrań, są jednymi z ostatnich posiadających jeszcze pełną lub prawie pełną kompetencję językową.

W skład zespołu realizującego projekt weszło dwoje badaczy-językoznawców, turkologów, dr Anna Sulimowicz z Uniwersytetu Warszawskiego i dr Michał Németh z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz niżej podpisany jako koordynator. Do zadań badaczy należało przygotowanie ankiet i tekstów, odczytanie których proszono informatorów, weryfikacja ich kompetencji językowych, dokonanie nagrań, ich selekcja i skatalogowanie.

Do zadań koordynatora należało nawiązanie kontaktu z użytkownikami języka karaïmskiego, rozeznanie możliwości dokonania nagrań, uzyskanie zgód na dokonanie zapisów i ich późniejsze wykorzystanie w celach naukowo-dydaktycznych, przygotowanie biogramów informatorów językowych, obsługa techniczna i organizacyjna wyjazdu.

Dość tu należy, że choć ogromna większość informatorów odniosła się pozytywnie do projektu, doceniając przyświecające mu ponadczasowe, uniwersalne cele i rozumiejąc jego znaczenie dla zachowania dziedzictwa językowego Karaïmów, nie wszyscy jednak członkowie społeczności deklarujący znajomość języka zgodzili się na udział w nagraniu. Na szczęście dla przyszłych pokoleń pozostają oni w zdecydowanej mniejszości.

W ramach zadania realizowanego we współpracy ze Związkiem Karaïmów Polskich, a przede wszystkim z dwiema zaprzyjaźnionymi miejscowymi organizacjami, Kulturalnym Związkiem Karaïmów Litewskich i Karaïmskim Związkiem Religijnym na Litwie, odbyły się trzy wyjazdy na Litwę, podczas których zebrano próbki języka od 21 osób (13 kobiet i 8 mężczyzn). Zarejestrowano wiele godzin materiału dźwiękowego, w tym ponad 80 plików w języku karaïmskim. Najmłodszym informatorem była osoba w pięćdziesiątym roku życia, najstarszym – 96-letnia. Wywiady przeprowadzane były z mieszkańcami Trok, Wilna, Nowego Miasta i Poniewieża.

Podczas nagrań informatorzy odczytywali przygotowane przez badaczy teksty, zarówno te bardziej współczesne, jak i biblijne, pisane archaicznym językiem. Niektóre oryginalnie zawierały błędy lub nielogiczności, których badacze przygotowując materiały, nie korygowali, a które wychwytywane przez informatorów dostarczały dodatkowych danych o poziomie ich kompetencji jako użytkowników języka. Niemniej, jak stale podkreślali realizujący zadanie, celem nagrań nie było sprawdzanie indywidualnej znajomości języka, a utrwalenie jego brzmienia realizowanego przez poszczególne osoby.

Nagrano wiele wypowiedzi swobodnych, dotyczących głównie historii rodzinnych, ale nie zabrakło też recytacji poezji, w tym także utworów ułożonych w mowie przodków przez naszych rozmówców. Zarejestrowano ponadto wykonania tradycyjnych piosenek karaïmskich.

W ten sposób powstało bogate archiwum dźwiękowe utrwalone na nośniku cyfrowym, a próbki nagrań udostępnione zostały na stronie www.fundacja.karaimi.eu. Zarejestrowany materiał będzie mógł w przyszłości wspomóc działania rewitalizacyjne. Zapisy audio stanowią swojego rodzaju dopełnienie wydanej w roku 2011 *Zwięzłej gramatyki języka karaïmskiego* autorstwa dra Michała Németha. Z zebranego materiału korzystać mogą zarówno osoby uczące się języka karaïmskiego, jak i prowadzące badania z zakresu językoznawstwa czy etnologii.

Nagrania zapoczątkowały również powstanie w przyszłości archiwum audio, analogicznego do tworzonych od kilku lat baz e-jazyszlar: „Karaïmskiej bazy literacko-bibliograficznej” oraz „Bazy danych o rękopisach i starodrukach karaïmskich w polskich zbiorach prywatnych”.

Dodatkowym plonem przeprowadzonych nagrań, oprócz założonej w projekcie rejestracji ostatnich użytkowników języka, jest bogaty materiał o charakterze etnograficznym. Przy okazji zbierania próbek języka odbywały się bowiem rozmowy o karaïmskich zwyczajach, świętach, obrzędach, kuchni etc. Nagrania stworzyły unikatową możliwość zebrania informacji o życiu codziennym Karaïmów, relacjach rodzinnych i towarzyskich, wydarzeniach społecznych. Badacze wypytywali swoich rozmówców także o potoczne słownictwo, często niezarejestrowane w słownikach opartych przede wszystkim o materiały pisane.

We wszystkich przypadkach osoby, które do dziś zachowały kompetencję językową, pochodzą z rodzin, w których podstawowym językiem komunikacji był karaïmski. Większość rozmówców podkreślała, że obecnie praktyczne używanie języka jest bardzo ograniczone ze względu na brak osób, z którymi na co dzień można byłoby się w nim porozumiewać.

Znaczenie opisanego wyżej zadania dla zachowania dziedzictwa i tożsamości kulturowej Karaïmów jest nie do przecenienia. Projekt pozwolił zarejestrować jedynie cząstkę ustnej spuścizny językowej i trzeba mieć nadzieję, że w najbliższej przyszłości nagrania mowy naszych ojców i dziadów będą kontynuowane.

Adam J. Dubiński

Nagrania zostały utrwalone na nośnikach cyfrowych, dysku oraz płytach CD. Próbek można posłuchać na stronie Fundacji Karaïmskie Dziedzictwo www.fundacja.karaimi.eu.